

katarzis-sablonokkal visszaélő, mindent lekerekítő és pozitívrá áthangoló befejezések milyen mértékben csökkentik a regények, még az egyébként remekművű regények értékét is; nem tudjuk azt sem pontosan, hogy túladagolva a pozitív értékeket, a pozitív értékek illúzióját, milyen mértékben mérgezik a torz értékszerkezetű regények vagy akár csak regénybefejezések olvasóik érzelmvilágát és tudatát. De ismerve az emberek és közösségek értékérzékenységet, feltehető, hogy — ha hatásuk halmozódik — komoly károkat okoznak.”

Ami alapvetően fontos tanulság az *Érték és társadalom* irodalommal foglalkozó tanulmányaiban: hogy az értéktelen ellenében csak a valódi érték tudatosítása növelheti az irodalomnak mint „értéktermeiő, értéktároló és értékközvetítő intézménynek” társadalmi hatékonyságát, akkor is, ha az értékközvetítés gyakorlata irodalmanként természetszerűleg részben eltér egymástól.

JUHÁSZ Erzsébet

REALIZMUS MAGAS SZINTEN

Allan Sillitoe: *A rongyszedő lánya*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978

Allan Sillitoe neve, jó másfél évtizeddel ezelőtt, két regényével, a *Szombaton este, vasárnap reggel* és *A hosszútávfutó magányossága* cíművel vált ismertté nálunk, nem utolsósorban a belőlük készült sikeres filmalkotások jóvoltából. Aztán — meglehetősen oda nem figyelésünk következtében — egy időre elvesztettük szem elől, nem követtük a neves angol szerző pályafutásának további alakulását. Most viszont, a budapesti Európa kiadó gondozásában, novelláinak és elbeszéléseinek feltehetőleg hosszabb alkotói életszakaszt felölelő válogatását kaphattuk kézhez. Tegyük hozzá mindjárt bevezetőben: meglegedésünkre és örömünkre, mivel már az első néhány írás elolvasása után nyilvánvalóvá válhat számunkra, hogy nem mindennapi kispróza-kötettel nyílik alkalomunk megismerkedni. Annak ellenére, hogy Sillitoe ezekben az írásokban elsősorban a hétköznappal, s jobbra hétköznapi emberi sorsokkal foglalkozik, vagyis az angol munkásság (s kicsit talán a lumpenproletariátus) írójaként, lényegében ugyanazon témakörön belül mozog, amelynek avatott és mélyreható tolmácsolójaként már két említett regénye alapján is megismerhettük.

„Betörésért, dezertálásért, gyújtogatásért, közbotrányért nem egy hap-sit rántottak be az udvarunkból, azért is, hogy tönkrepíálták magukat, azért is, hogy érett nőket el-elkaptak egy fordulóra, vagy nem fizették a gyerektartást, vagy eladták a részletre vett rádiót, mosógépet, vagy mert autót loptak, de vittek el már tőlünk orvhalaszt, birtokháborítót, öngyilkosjelöltet is; napirenden volt a testi sértés, táskalopás, bolti lopás,

csalás, hamisítás, üzemi fosztogatás, bunyózás és még ki tudja hányféle kisebb hóka-móka” — olvashatjuk ugyanis a Jim Scarfdale szégyene című írásban, s e sorokhoz nyugodtan hozzátehetjük, hogy lényegében ugyanezek a társadalom peremére szorult, nemegyszer a törvényesség határára egyensúlyozó vagy éppen annak túloldalára került figurák népesítik be a kötet egészét is, nemcsak egy sajátos, térben is jól körülhatárolható világot, Nottingham iparváros munkásnegyedeinek és kültelkeinek világát, minden jel szerint az író szűkebb hazáját mutatva meg nekünk gazdag helyi színek segítségével, hanem mélyen emberi, nemegyszer kifejezetten megrázó történetekkel is megajándékozva bennünket. Hála a szerző hol könnyedén felvillantó, külső megfigyelések révén megelevenítő, számos esetben azonban mélyebben elemző, belülről láttató, s bennünket olvasókat is az egyes alakok belvilágába vonó módszereinek. Azokat a figurákat mindig megértő, sőt szeretettel kezelő módszereknek, amelyek újszerűnek vagy éppen formabontónak aligha mondhatók ugyan, egyéni meglátásokkal mindenütt átszövöttek azonban annál inkább.

Vérbeli realista stílus ez, maradéktalanul a közvetlen, a külső és belső világot egyaránt életre keltő valóságábrázolás szolgálatában. Ez jellemzi Sillitoe-nak még azokat az írásait is, amelyekben bizonyos irreális mozzanatok találhatók. Ilyen mindjárt A jérce, a kötet első novellája, amelyben egy lenyakazott, fej nélkül futkározó lopott csirke leplezi le az írásban szereplő munkáscsalád erkölcsi világrendjének felborulását, s ilyen a Szombat délután is, ahol egy kisfiú nemcsak szemtanúja egy öngyilkossági kísérletnek, hanem aktív segítőtársa is az életével leszámolni kész magára hagyatott embernek, ami önmagában nehezen hihető ugyan, s éppen ezért Sillitoe lebilincselő mesélőkészségét és pompás megelevenítőerejét dicséri, hogy mégis elhitei velünk — érezhetően azért, hogy, akárcsak a novellabeli kisfiú, annál nagyobb képtelenségnek érezzük azt az angol törvényt, amely az öngyilkossági kísérletet öt évig terjedhető börtönnel bünteti, vagyis hogy az ember, esetünkben az erejét, képességeit áruba bocsátó munkás, miután minden nélkül egyedül maradt, saját élete felett sem rendelkezik. Ennek a gondolatnak megfelelően, a lázadás egyfajta megnyilvánulásának tekinthető a kisfiú afeletti öröme, hogy a közbelépő rendőr által megmentett öngyilkosnak később sikerül a kórház emeleti ablakán kiugrania.

Ezeket a mozzanatokat azonban csakis azért említjük külön, mivel az irreális vagy akár csupán valószínűtlen elemeknek ez a segítségül hívása általában nem jellemző a kötetben szereplő írásokra. Sillitoe-nak az esetek túlnyomó többségében ugyanis maradéktalanul sikerül mondanivalóját a valóságosság és a valószínűség, úgy is mondhatnánk, a „meg-történhetőség” határain belül kifejeznie. Vonatkozik ez mindenekelelt az olyan egyszerű képletű írásokra, amilyen pl. az Ernest bácsi, ahol egy idős, magányos és mindinkább az alkoholizmusba sodródó kárpitos és

két éhesen csavargó kislány sajátos barátságának tanúi lehetünk, s cseppet sem zavar bennünket, hogy az alaphelyzettel megismerkedve, nyomban sejtjük a történet végét — azt, hogy ezzel az életének új tartalmat adó és minden alantas szándéktól mentes kapcsolatával az idős ember a környezet szemében egyszerűen „cukrosbácsinak” tűnik, s ilyenformán a rendőrség közbelépésével fejeződik be, úgyhogy Ernest bácsi számára újra csak az alkohol marad. De hasonló példa lehet A bicaj is, ahol az olcsón megvásárolt rég áhított kerékpárról rögtön sejtjük, hogy lopott jószág. Ugyanezek közé az egyszerű felépítésű, lényegében, klasszikus „kerrek” novelláknak mondható írások közé tartozik még az Enoch két levele, ahol egy nyolc éves kisfiú szülei egymástól függetlenül, de egy időben határozzák el magukat életközösségük felbontására és a családi otthon elhagyására, és A meccs is, melynek kapcsán rendkívül lényegre tapintónak érezzük a történet két szurkolójának eltérő reagálását: azt, hogy a fiatalabb újházas Fred, az odahaza kárpótlást nyújtó szerelemnek köszönhetően, a vereség okozta csalódáson még könnyen túlteszi magát, míg az idősebb, Lennox számára már csak a nem tetsző vacsora miatt rendezett „balhé” jelenti a keserűség levezetésének egyedüli lehetőségét. Összhangban Sillitoe legtöbb itt szereplő írásának közös nevezőjével: könnyen megfigyelhetjük, hogy a szerző alakjait rendszerint valami komoly életcélt helyettesítő, a taposómalom monotóniájával szemben kárpótlást nyújtó apróság, „halálosan mellékes” dolog menti meg az egyensúlyukból való kibillenéstől, olyan életpótlék, amelynek elvesztése, ha bekövetkezik, katasztrófa vagy legalábbis válság okozója lesz. Szerencsésebb esetben nem csupán hobbyként vagy nemegyszer bűnözésbe sodró szenvedély formájában létezik, hanem az önmegvalósítás szerény méretű megnyilvánulásaként ugyan, de létet igazoló tartalmat is ad. Ahogyan azt a Festmény, halászbárkával című elbeszélésben tapasztalhatjuk, melynek postás főhőse utólag, tőle rég különváltan élő felesége halála után, döbben csak rá, hogy élete egyetlen értelmes és hasznos, tehát tartalommal megtöltött tettét valójában az jelentette, hogy a számára érzelmileg rég közömbös és lezülött asszonyt, időnkénti anyagi támogatásával, átgéjtette élete nehéz pillanatain. „Halva születtem, mondogatom magamnak. Mindenki halott, felelek meg rögtön. Így van, csakhogy legtöbbjüknek sejtelve sincs róla, nem úgy, mint nekem, akinek már dereng az igazság. Falrengető disznóság, hogy nekem is csak akkor dereng, amikor már semmire se megyek vele, amikor már csak tehetetlenül szenvedek tőle” — vallja erről a novella végén.

Ez az írás egyébként, mind formáját és eszközeit, mind pedig terjedelmét tekintve, már egyfajta átmenetet képvisel a kötet hosszabb, összetettebb felépítésű, kisregénynek is nevezhető elbeszélései felé, amelyekben a szerző többé-kevésbé már a regényíró fegyvertárával is élhet, s amelyekben a figuráknak ez a sajátosan bizonytalan egyensúlya és törékenysége, illetőleg az „életpótlék” fenntartó szerepe szintén megtalál-

ható. Ilyen nem utolsósorban A gyújtogató, ahol egy piromániás gyerekről mesélve Sillitoe-nak meggyőzően sikerül érzékeltetnie, miképpen függ össze ez a beteges hajlam s általában a kisfiú befeléfordultsága a rászakadó magánnyal, anyja betegségével, illetve egészében is a körülötte lévő világ, a sivár valóság nyomasztó súlyával, amely anélkül nehezedik rá s fejt ki a maga hatását, hogy a gyerek ráébredne szenvedésére; következményei azonban nemcsak nyilvánvalóak, hanem éppen a hatások rejtettsége folytán nyilvánulnak meg ilyen sajátos módon. A címadó írás, A rongyszedő lánya Tonyjának esetében viszont a kora gyermekkorban kezdődő öncélú lopások töltik be ugyanezt a szerepet, valójában itt is külső, környezeti hatásokat, illetve rájuk való reagálást sejtetve, sokkal inkább külső determináltságot tehát, semhogy az egészet holmi kleptomániát emlegetve intézhetnénk el, bármennyire is kevésbé feltártak itt ezek a külső hatások, mint A gyújtogatóban. Sillitoe figyelme ugyanis itt inkább a sorsmeghatározó körülményekre irányul, a szegénynek semmiképp se mondható ószeres-király lányával, Donisszal közösen űzött, kettejüket összefűző izgalomkereső tolvajlásokra, amelyek ilyenformán egy életre szóló lételmény szülői lesznek, végső következményükben pedig a lány tragikus halálának okozói is. Ugyanilyen lételmény Jack Parker, a Kötélmutatvány börtönből frissen szabadult hőse számára a kávézóban közelébe sodródó, holtpontra jutott, s pénz dolgában „lerobbant” ismeretlen fiatal nő iránti hirtelen támadt szerelem is, ami hasztalanul készíti egy templombeli persely kifosztására — ennek a lenyűgöző erejű írásnak a tragikumát ugyanis az jelenti, hogy, mivel szerelme tárgyát, akinek kedvéért nem kis veszéllyel járó tetteire, számára kivételes pillanatot jelentő tiszta érzéstől hajtva, rászánja magát, Jacknek többé nem sikerül megtalálnia, önmagát kereső vállalkozása, bár a lefüleltetést sikerül elkerülnie, voltaképpen fiaskót szenved, amiért is egy felemelő, de beteljesületlen érzés emlékével gazdagodik ugyan, élete azonban továbbra is vakvágányon fut. A varázsdoboz valaha rádiósként háborút járt főszerelőjének, Frednek rádióamatőröködő mániája viszont tulajdonképpen kábítószer, menekülés gyermeke szerencsétlen halálának emléktől, s mint ilyen, hangsúlyozottan is álmegoldás, mivel szenvedélye végül is idegösszeroppanásba torkollik, s házassága válságának is okozója lesz, valójában tehát szintén tragikus színezetű következményekkel jár, még a házastársak újbóli „összerázódása”, vagyis a feloldónak mondható befejezés ellenére is. Ez a két utóbbi írás egyébként elsősorban a külső és belső világot egyaránt részletesebben kibontó, s a kettőt egyensúlyban tartó eszközök révén kiemelkedő darabját képviseli a kötetnek, emellett pedig a Kötélmutatvány Jack Parkere, mint figura, önmagában is megkülönböztetett figyelmet érdemel, belső világának bonyolultsága ugyanis mindenképpen túlemeli a Sillitoe-hősök átlagán, látóköre, olvasottságra valló asszociációs rendszere félig-meddig értelmiségivé teszi, még bűnözői mivolta ellenére is, sőt éppen ezzel párosultan válik alkalmassá Parker

arra, hogy a társadalmon való kívülrekedtség, illetve a társadalomellenesség életérzésének kifejezője legyen. Vele szemben a bibliás Joshua, a Tárnasztrájk, az egyetlen kimondottan munkásmozgalmi tárgyú elbeszélés hőse, inkább egyfából faragottnak hat, anélkül, hogy az elnagyolás vagy egyszerűsítés jegyeit magán viselné. Sillitoe írásainak ugyanis mindig első számú erényét jelenti a szereplők életessége, tapintható ember volta, akkor is, ha ezek némelyike, mint pl. a Frankie Buller tündöklése és bukása vagy a Jim Scarfdale szégyene, érezhetően a figurák életre keltése, illetve sejtetően a szerző bizonyos gyermekkori emlékeinek fellelevenítése és megörökítése kedvéért született, s ennek folytán az anekdotikus előadásmód egyes jegyeit is magán viseli.

Összegezeként tehát Sillitoe kötetéről mindenképpen elmondható, hogy ilyen fokon a teljesség élményét nyújtó elbeszéléskötetet rég tartottunk már a kezünkben. Ezért is tehetjük le azzal a jóleső érzéssel, hogy a közvetlen valóság minden áttétel és stilizáltság nélküli megjelenítése, e könyv tanúsága szerint, nem tekinthető túlhaladott dolognak napjainkban sem. Ellenkezőleg: nagyon is elevenen él.

VARGA Zoltán

S Z Í N H Á Z

BÁRÁNY TANÁR ÚRTÓL SÁNTHA ENDRE PROFESSZORIG

(Portrévázlat Nagygellért Jánosról)

Két tanárszerep határolja színészi pályáját. Bárány Domokos tanár úr az Érettségiben és Sántha Endre egyetemi tanáré a Győzelemben. Az elsőt *beugrásként* kapta az egykori topolyai Járási Magyar Népszínházban, az utóbbit *vendégként* játszotta a Szabadkai Népszínházban.

Színészi útjának története a jugoszláviai magyar színészi pálya *jelképes történeteként* is felfogható:

Amikor a Bárány tanár úr szerepébe ugrott be, akkor talán még nem is volt szerződötetett tagja a formálódó társulatnak, még két szakma senkiföldjén volt az alig otthagytott újságírás és az addig csak kedvtelésből művelt színjátszásnak hivatásként való választása között. Amikor Szabadkán vendégként a Győzelem professzora, akkor már tizen-valahány éve nem volt színházi színész, — „csak” oktatóműsorokban beolvasó, vidámostsi hacacárékból komédiázó, igényes hangjátékokban alakító, verseket értően tolmácsoló rádiószínész volt. Színpadi színész: előzőleg nyolc